

Ткачук В.С.

магістр,

Науковий керівник: **Ільєнко М.М.**

доктор біологічних наук, професор,

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
імені Т.Г. Шевченка

ОРНІТОФАУНА ВОДНО-БОЛОТНИХ УГІДЬ КРЕМЕНЕЦЬКОГО ГОРБОГІР'Я

Кременецьке горбогір'я та прилеглі до нього території завжди славилися своїми надзвичайними краєвидами та пам'ятками природи. Серед таких слід відзначити водно-болотні угіддя, які характеризуються не тільки естетичним, а й цінним біологічним різноманіттям. Орнітофауна таких угідь є багатую на види птахів типових для даних біотопів. Проте існує загроза зменшення видового різноманіття орнітофауни через антропогенний вплив людини (осушення водойм, браконьєрство тощо).

В орнітофауністичному відношенні територія Кременецького горбогір'я є мало дослідженою. Фауну водно-болотного комплексу даного регіону вивчали вітчизняні науковці: К. Татаринів, І. Підоплічко, В. Марисова, І. Сокур, В. Таплош, А. Гузій, М. Майхрук, С. Сторожук та інші [1, с. 2; 6, с. 66-70]. Сучасне вивчення видового складу проводили працівники Національного природного парку «Кременецькі гори» у 2012 р. Саме тому, актуальним є дослідження орнітофауни водно-болотних угідь Кременецького горбогір'я, зокрема з'ясування видового різноманіття та чисельності окремих видів, розробка заходів охорони.

Мета роботи: дослідити видове різноманіття птахів водно-болотних угідь Кременецького горбогір'я. Для досягнення мети ними були поставлені наступні завдання – розглянути видове різноманіття та чисельність орнітофауни водно-болотних угідь Кременецького горбогір'я, охарактеризувати особливості будови та способу життя окремих представників, з'ясувати заходи охорони птахів водно-болотних угідь досліджуваної території.

Кременецьке горбогір'я — це частина Гологорого-Кременецького кряжу в межах Кременецького і Шумського районів Тернопільської області, та Острозького району Рівненської області. Входить до складу Волинно-Подільської височини і складається з окремих підвищень гір-останців. Відносні висоти коливаються в межах 100-200 м, абсолютні досягають 395-255 м над рівнем моря — на заході, і 217-255 м — на сході. Частина регіону відноситься до національного природничого парку «Кременецькі гори» [1, с. 1-2].

За результатами досліджень нами було виявлено 35 видів птахів, які відносяться до 8 рядів: Пірникозоподібні (Podicipediformes) – 1 вид (*Podiceps cristatus*), Пеліканоподібні (Pelecaniformes) – 1 (*Phalacrocorax carbo*), Лелекоподібні (Ciconiiformes) – 4 (*Ardea cinerea*, *Ardea alba*, *Botaurus stellaris*, *Ixobrychus minutus*), Гусеподібні (Anseriformes) – 9 (*Cygnus olor*, *Anser anser*, *Anser albifrons*, *Anser fabalis*, *Anas platyrhynchos*, *Anas crecca*, *Anas querquedula*), Журавлеподібні (Gruiformes) – 4 (*Gallinula chloropus*, *Crex crex*, *Fulica atra*

Linnaeus), Соколоподібні (Falconiformes) – 1 (*Circus aeruginosus*), Сивкоподібні (Charadriiformes) – 5 (*Vanellus vanellus*, *Larus ridibundus*, *Larus cachinnans*, *Larus canus*, *Chlidonias hybrida*), Горобцеподібні (Passeriformes) – 9 видів (*Riparia riparia*, *Acrocephalus paludicola*, *Acrocephalus palustris*, *Acrocephalus arundinaceus*, *Locustella fluviatilis*, *Motacilla alba* Linnaeus).

Згідно основних міжнародних та національних охоронних категорій, під охороною Бернської конвенції знаходиться 7 з 35 відмічених видів (*Grus grus*, *Ixobrychus minutus*, *Cygnus bewickii*, *Locustella naevia*, *Acrocephalus scirpaceus*, *Acrocephalus schoenobaenus*). Бонської конвенції – 3. Два види: деркач (*Crex crex*) та журавель сірий (*Grus grus*) – занесений до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи. Один вид має охоронний статус згідно Європейського червоного списку – чайка (*Vanellus vanellus*) [1; 2; 3].

Найбільш типовими видами є: чапля сіра (*Ardea cinerea*), крижень (*Anas platyrhynchos*), лунь очеретяний (*Circus aeruginosus*), лиска (*Fulica atra*), мартини звичайний (*Larus ridibundus*) та жовтоногий (*Larus cachinnans*) [1, с. 4].

Чапля сіра (*Ardea cinerea*). Птах розміром 90-98 см, вагою 1,2-1,5 кг, розмах крил 175-195 см. Голова біла, за очима сірувато-чорні смуги, що на потилиці з'єднуються і переходять у «чуб» із кількох довгих оздоблених пер. Спина та покривні пера другорядних махових сізувато-сірі, на плечах видовжені оздоблені пера, шия білувата з сірувато-чорним рисунком спереду, на білому волі видовжені оздоблювані пера, низ білий. Махові пера чорні, хвіст сірий, дзьоб жовтий, ноги жовтувато-бурі. Райдужна оболонка ока жовта. Для молодих особин характерна світло-сіра, зверху сірувато-чорна голова, «чуб» ледь розвинений, шия світло-сіра з темним рисунком спереду, оздоблюваних пер на волі і плечах нема [8, с. 46]. У мішаному лісі біля с. Великі Бережці Кременецького р-ну існує колонія чаплі сірої з понад 20 гнізд, влаштованих на верхівках сосен [1, с. 4; 4, с. 33; 6, с. 57].

Крижень (*Anas platyrhynchos*). Довжина тіла 51-62 см, розмах крил 81-95 см, вага від 0,75 до 1,5 кг. Дзьоб оливковий з бурим кінцем, ноги оранжево-червоні з темнішими перетинками. Дзеркальце синє з пурпурним блиском, облямоване чорним і білим кольором. У самця в шлюбному вбранні голова і шия блискучого темно-зеленого кольору, на шиї білий ошийник. Спина бура, що переходить до хвоста у чорний колір. Бічні покривні пір'я хвоста заломлені догори. Плечі сірі з бурими хвилястими лініями, воло і частина грудей буро-каштанового кольору. Після літнього линяння самець стає схожий на самицю, лише темніший. Самиця зверху темно-бурого кольору з буро-жовтуватими краями пір'я, знизу – рудувата з чорно-бурими плямами [5, с. 41; 8, с. 74]. Вид трапляється біля штучних стоячих водоймах в околицях с. Великі Бережці [1, с. 4].

Мартин жовтоногий (*Larus cachinnans*). Птах розміром 52-68 см, вагою 0,6-1,3 кг, розмах крил 128-158 см. У дорослої особини спина і крила зверху сірі; верхівка крил чорна, з білими плямами; по краю внутрішніх першорядних махових і по краю другорядних махових пер проходить вузька біла смуга, решта оперення біла. Навколо очне кільце жовтогаряче, дзьоб жовтий, спереду на нижній щелепі червона пляма. Ноги і райдужна оболонка ока жовті. У молодого птаха пера спини і верхні покривні пера крил бурі, зі світлою облямівкою; махові пера темно-бурі; другорядні – з білою верхівкою; решта оперення білувата, з темними рисками на голові та шиї і темними плямами на нижній частині тулуба.

Дзьоб темно-бурий; ноги бурувато-рожеві; райдужна оболонка ока коричнева; навколо очного кільця нема. На другому році життя верх частково набуває сірого кольору, а груди і черево-білого [7, с. 133; 8, с. 253]. Вид типовий для усієї досліджуваної території.

Слід також, відмітити високу чисельність лебедя-шипуну (*Cygnus olor*), який ще в середині ХХ ст. був рідкісним залітним птахом Західної України, але вже в 90-х рр. спорадично гніздився в Тернопільській області [1, с. 4; 2, с. 59-67]. Тіло масивне, широкогруде. Оперення всього тіла однотонно біле. Довгі і широкі крила утворюють велику несучу поверхню. Короткий хвіст розкривається віялом в польоті. Довга шия полегшує добування поживи під водою. Зверху дзьоба біля самого чола видно великий чорний нарост, який у самців збільшується в шлюбний період. Сильні ноги забарвлені в чорний колір [5, с. 33]. Відмічали гніздування лебедів на штучних стоячих водоймах в околицях с. Великі Бережці та Мала Горянка Кременецького району. За свідченнями місцевих жителів, птахи також гніздяться на ставках в околицях с. Дунаїв і с. Лішня Кременецького р-ну та с. Кудлаївка Шумського р-ну, де їх спостерігають протягом останніх 20 років. На ставку в с. Рудка Кременецького р-ну 18.05.2013 р. спостерігали скупчення шипунів з 26 особин [1, с. 4; 7, с. 48].

В результаті нашого дослідження можна зробити наступні висновки – орнітофауна Кременецького горбогір'я представлене 35 видами, які належать до 8 рядів. Під охороною Бернської конвенції знаходиться 7 видів, Боннської конвенції – 3. Два види занесені до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи. Один вид має охоронний статус згідно Європейського червоного списку. Типовими видами для даного регіону є: чапля сіра (*Ardea cinerea*), крижень (*Anas platyrhynchos*), лунь очеретяний (*Circus aeruginosus*), лиска (*Fulica atra*), мартини звичайний (*Larus ridibundus*) та жовтоногий (*Larus cachinnans*). Кременецьке горбогір'я є унікальною, цінною територією, яка має естетичне, рекреаційне, культурне, наукове значення. Дана територія потребує подальших фауністичних досліджень, зокрема в області орнітології.

Список використаних джерел:

1. До весняно-літньої орнітофауни національного природного парку «Кременецькі гори» [Електронний ресурс] // О. О. Чован, В.В. Казанник та інші. Режим доступу: <http://qps.ru/GgQxK>.
2. Капелюх Я. І. Орнітофауна заповідника «Медобори» / Я. І. Капелюх, А. І. Гузій // Заповідна справа в Україні. – 2000. – Т. 6, Вип. 1-2. – С. 59-67.
3. Кістяківський О. Б. Фауна промислових птахів Полісся УРСР / О. Б. Кістяківський // Збірник праць зоологічного музею АН УРСР. – 1952. – № 25. – С. 11-34.
4. Марисова І. В. Матеріали до вивчення лісових птахів Тернопільської області / І. В. Марисова // Наукові записки Кременецького педінституту, Т. III. – Тернопіль, 1957. – С. 140-160.
5. Марисова І. В. Мисливсько-промислові птахи північної частини Тернопільської області / І. В. Марисова // Наукові записки Кременецького педінституту, Т. V. – Тернопіль, 1960. – 72 с.
6. Наукове обґрунтування створення національного природного парку «Кременецькі гори». – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2005. – 87 с.
7. Татаринів К. А. Фауна хребетних заходу України / К. А. Татаринів. – Львів: Львівський університет, 1973. – 257 с.
8. Фасенко Г. В. Птахи фауни України: польовий визначник / Г. В. Фасенко, А. А. Бокотей. – К., 2002. – 416 с.